

*Самохіна В. О.,**доктор філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов**Українського державного університету залізничного транспорту**Нешко С. І.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Українського державного університету залізничного транспорту*

КОМІЧНА ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ: СТРАТЕГІЯ АНЕКДОТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Анотація. У статті вперше розглядається проблема комічної інтердискурсивності як стратегія створення анекдотичної ситуації (гумористичної, сатиричної, саркастичної, іронічної), коли відбувається переключення на іншу систему знань – систему комічного. Функціонально-комунікативний підхід, використаний до аналізу комічної інтердискурсивності, сприяє більш глибокому розумінню її дискурсивних властивостей і функцій у комічній картині світу, виявленню закономірностей побудови інтердискурсивного комізму, прецедентних феноменів у створенні комічного тексту. З точки зору успішності інтердискурсивних відношень на перший план виходить пародіювання, в підґрунті якого перебуває пізнаваність широко відомої прецедентної ситуації або особистості, які містять факти дійсності, і на їх основі генерується оригінальна комічна вигадка – анекдотична ситуація. Комічна інтердискурсивність виступає в якості «крапки перетину» реальної ситуації та/або реальної особистості, оскільки в ній узагальнюються етно-, соціо- політичні, культурні властивості реально існуючих історичних фактів або особистостей з комічного боку. Доводимо, що комічний інтердискурс є суб'єктивним, взаємододатковим і перегукується з теорією діалогічності, пов'язаною з поняттям поліфонії. Отже, комічний інтердискурс являє собою «багатоголосся» формування нових, комічних смислів на основі знайомих, в якому спостерігається феномен апроксимації реальної ситуації, одночасне бачення двох картин і метафоричне перенесення ситуації з однієї сфери в іншу за допомогою культурної пам'яті. Комічний інтердискурс є дискурсивним конструктом, який будується також за рахунок важливих компонентів: механізму аперцепції, асоціативності, протиріччя, діалогічності протиставлень, подвійної актуалізації, амбівалентності, референтності, високого рівня контрасту, багатозначності, лінгвокреативності. Інтердискурсивність – це знання життя, когнітивний бік якої полягає в можливості виявлення досвіду про світ і є «перекликом» дискурсів, діалогічним процесом, активною ментальною діяльністю адресатів («пам'ять жанру», за Ж.Женеттом). У комічному інтердискурсі виникає парадокс: від серйозного – до смішного; серйозне творить смішне. Комічна інтердискурсивність містить інформацію, обумовлену екстралінгвальним контекстом, який є могутнім засобом реалізації комічної тональності, що є підставою когнітивного дисонансу як спеціального прийому комічного.

Ключові слова: амбівалентність, анекдотична ситуація, аперцепція, асоціативність, когнітивний дисонанс,

комічна інтердискурсивність (або інтердискурсивний комізм), комічний ефект, прецедентний феномен, функціонально- комунікативний підхід.

Постановка наукової проблеми та її теоретичне значення. Комплексний підхід, який забезпечує інтеграцію досягнень дискурсології (Ф.Бацевич, А. Белова, Ш.Баллі, Е.Бенвеніст, В.Бурбело, К.Серажим, О.Галапчук, Р.Годель, Т.ван Дейк, Г.Жуковець, А.Загнітко, Н.Непийвода, Т.Нікульшина, В.Різун, Л. Рябополова), **лінгвістики тексту** (Р.Барт, О.Воробьова, М.-А. Геллідей, Б. Гавранек, А.Ж.Греймас, Ж.Женетт, С.Єрмоленко, Х.Ізенберг, І.Кочан, І. Ковалик, Ю.Крістева, В.Кухаренко, І.Колегаєва, А.Мойсієнко, Л.Мацько, Ч.Пірс, М. Плюш), **функціонально-комунікативної лінгвістики** (Ф.Бацевич, Д.Бюлер, Г.Почепцов, С.Потапенко, Т.Радзівська, О.Селіванова, В.Самохіна, І.Штерн) сприяє всебічному і всеосяжному розгляду проблеми функціонування інтердискурсивного комізму в просторі карнавальної лінгвокультури. Вивчення процесів породження комічних текстів і дискурсів за допомогою актуалізації інтертекстуальних і інтердискурсивних зв'язків є актуальними сферами дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає в подальшій роботі категорій, функцій дискурсу, а також в описі категоріальної інтердискурсивності в окремо взятому типі дискурсу, у визначенні специфіки комічного інтердискурсу. **Мета** статті – у виявленні особливостей конструювання комізму в сучасному комічному дискурсі з огляду на категорію інтердискурсивності. Реалізація мети передбачає вирішення таких **завдань**: а) експлікувати сутність феномену інтердискурсивності; б) окреслити інтердискурсивність як когнітивно-дискурсивну категорію; в) розкрити механізм інтердискурсивного комізму в анекдотичних ситуаціях.

Ідеологія інтердискурсивності походить від концептуального виміру комунікативної філософії і діалогізму (М.Бубер, Г.Гадамер, В.Гумбольдт, Н. Гринчишин, О.Котовська, Л.Оздовська, П.Рікер, Л.Фейєрбах). Витоки теорії інтердискурсивності ми знаходимо в роботах М.Фуко, які в подальшому розвинуто представниками французької школи дискурс- аналізу (К.Арош, П.Анрі, Ж-Ж.Куртин, Ж.От'є- Ревю, М.Пешё, П.Серіо, К.Фукс).

Актуальність роботи зумовлено недостатнім вивченням категорії інтердискурсивності в сфері комічної творчості, мож-

ливості її розмежування з категорією інтертекстуальності, які є системоутворюючими категоріями тексту і дискурсу.

Поняття «інтердискурс» уперше ввів французький лінгвіст, аналітик дискурсу М.Пешє, розуміючи під ним «складне ціле» дискурсної формації і «комплексу ідеологічних формацій», тих, хто ховається за прозорістю дискурсу [1]. У концепції М.Пешє інтердискурс виявляється тісно пов'язаним з поняттям «преконструкт» – тобто сукупністю попередніх дискурсів (або ситуацій), які виступають як «сировина» для нового дискурсу. Обумовлений прекоконструктом, будь-який дискурс неминуче є інтердискурсом. Маркована інтердискурсивність матеріалізується в текстах у вигляді конкретних сигналів, які відсилають до різних спеціальних дискурсів – ситуаціям реальної дійсності. Таким чином, інтердискурсивність є взаємодією нехудожніх дискурсів, процесом когнітивного рівня. Метафоричність людського мислення обумовлює неочікувані паралелі, які приводять до встановлення суб'єктивних міждискурсивних відношень, у тому числі, через призму тексту, що породжує інтердискурсивність. Уважаємо, що інтердискурс містить «сліди» навколишніх дискурсів, або соціальних інститутів, що слугує «будівним матеріалом» для моделювання комічної картини світу, максимально наближеної до реального життя. При всьому різноманітті і різноплановості досліджень інтердискурсу аналіз феномену інтердискурсивного комізму залишається поза увагою дослідників.

Новизна роботи полягає у вивченні явища вторинності, властивого анекдотичним ситуаціям, які створюються на підґрунті джерел, відомих адресантам. Вторинні, анекдотичні тексти, є частотними, продуктивними, функціонально значущими в карнавальному просторі. У свідомості адресанта дві картини світу – реальна та художня (комічна) – зближуються, дозволяючи виявити нове знання про прототипові образи і історичні реалії у комічному ключі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головна ідея роботи полягає у вивченні феномену інтердискурсивного комізму, в підґрунті якого – пародіювання відомих фактів дійсності, а також особистостей – через оперття на колективний світогляд, зумовлений екстралінгвальним контекстом, що спричинює когнітивний дисонанс як специфічний прийом комічного [2, с. 196].

Сучасна теорія інтердискурсивності перебуває на стику теорії тексту і дискурсу, які тісно взаємопов'язані: інтертекстуальність підпорядкована інтердискурсивності і маркує її. Але на відміну від інтертекстуальності, де відбувається взаємодія «тексту з текстом» (Т1–Т2), інтердискурсивність проявляється на рівні «дискурсивна прецедентна ситуація (ДПС) – текст» (ДПС – Т). Загальним у першому і другому випадках є те, що в результаті конструюється новий текст [3, с. 21-29; 4, с. 1-12].

Категорія інтердискурсивності визначається як когнітивно-дискурсивна і інтегрує в інтердискурсі комічного різні інституційні практики, з яких черпає відомі факти і трансформує їх в комічні, що виявляє його базову рису – системну взаємодію і, відповідно, декодує перший, «серйозний» дискурс, у другий – «несерйозний», комічний. У цьому проявляється головна риса комічної інтердискурсивності – асоціативність. Така взаємодія провокує протиріччя у співставленні двох ситуацій, що викликає гру із сміслом. Подвійна актуалізація є основою комічної інтердискурсивності – соположення реалістичного і фіктивного сценаріїв, які створюють умови для метафоричного пере-

осмислення ситуації і яка актуалізується частковим або навіть алюзивним його відтворенням.

Уважаємо за необхідне у цьому зв'язку ввести термін «інтердискурсивна апроксимація», який застосовуємо до аналізу комічної інтердискурсивності: в анекдотичних ситуаціях історична реальність, яка заснована на фактичних даних, трансформується в комічну, пародійну, а, головне, – в нову, вигадану, псевдореальну, таким чином формується гіперреальність. Відношення взаємодії реального і вигаданого дискурсів породжують інтердискурс, який акумулює знання про історичні, соціо-культурні, політичні реалії. В його основі перебуває категорія ситуативності, яка дозволяє осмислити анекдотичні ситуації. Ефект несподіваності знаходить відображення в таких ситуаціях і викликає естетичне задоволення від очікування. В анекдотичній ситуації виділяється ціннісний компонент, який характеризується непередбачуваністю, що створює взаємодію, взаємозбагачення, супроводжується тенденцією розвитку обох дискурсів у різних напрямках, продукуючи мультиплікативні ефекти. Тут спостерігається переключення в інший ментальний простір, підключається новий «код», «смісл», задіюється асоціативно-образне мислення, фонові знання, мовна інтуїція. Амбівалентність сприйняття ґрунтується на розбіжності стереотипного уявлення адресата про об'єкти або ситуації і їх ситуативний опис. Підміна характеристик знаходить відображення у таких групах явищ: 1) контамінація сценаріїв; 2) порушення тотожності сценаріїв; 3) зміна прагматичного стану ситуації: рекомпенсація; 4) змішання аксіологічного стану ситуації (подвійна актуалізація, зниження, підвищення). Порушення тотожності сценаріїв виникає за рахунок саме порушення, яке ґрунтується на розриві традиційних уявлень адресанта про об'єкт і експлікації об'єкта в новому і, часто, ірраціональному ракурсі шляхом ошуканого очікування. Отже, комічна інтердискурсивність – це своєрідна ехо-метафора, відлуння попереднього дискурсу, тобто алюзивність, яка інгерентно пов'язує дві ситуації. У цьому випадку виникають відношення нерівноправності, що ґрунтуються на суперечливій об'єктивності інтердискурсу. Анекдотична ситуація являє собою алюзивну метафору, об'єкта, що пародіюється і який заснований на дії категоріального зсуву і опозиції сценаріїв (ситуацій), завдяки чому перетворюється, деформується і трансформується прототип, відбувається ціннісна переорієнтація, тобто виникає парадокс.

Дискурсивний вимір алюзії тут розглядається як експлікація і активізація дискурсивно-трансформованих ситуацій соціокультурного контексту. Комічна інтердискурсивність виявляється за допомогою карикатурного перебільшення з метою осміяння; вона закладає ідеальне середовище для трансформації прецедентних ситуацій в комічні. Обігрування реальних подій або особистостей перетворюється в творчість, що можна вважати парадоксальним явищем (реальний факт часто не являє собою унікальність – він є фактом реальної дійсності). Унікальним він стає завдяки творчій переробці факту в жарті, інтенційна природа якого потребує творчого підходу.

Комунікативний вимір комічної інтердискурсивності конструює хибну картину світу. Це – феномен дискурсивної динаміки, який функціонує в формі стратегії використання полікодових засобів комунікації і надання опосередкованого впливу на адресанта, на його мислення, мовленнєву поведінку.

Когнітивною основою комічної інтердискурсивності

є механізм аперцепції–збереження слідів певної ситуації у вигляді знань про реальні факти, лінгвокреативне мислення, що забезпечує «вивідне знання», за Б.Расселом [5, с. 506], одночасне бачення двох картин, на вираженні правдоподібності. Таким чином, комічна інтердискурсивність має політичний, соціокультурний і психологічний виміри, включає «коди» з різних сфер життя, що додає комічному твору додатковий об'єм. Це означає, що інтердискурс комічного не існує в ізоляції, він завжди пов'язаний з відомими фактами, ситуаціями, подіями, взаємозбагачуючи його завдяки проведенню паралелі між реальністю і вигадкою.

Теоретичний бік комічної інтердискурсивності представимо наочними прикладами.

1. Когнітивний механізм аперцепції – це алюзивне відтворення ситуації. Фрагменти дискурсів функціонують, мають значний смисловий потенціал у комізмі, для якого інтерференція дискурсів є традиційною і описує форми змішання дискурсивних жанрів, які викликані глобальними подіями: відбувається контамінація двох дискурсів, без яких неможливо зрозуміти гумор: «Трамп заявив, що хоче бачити Байдена в тюрмі, на що Байден відповів, що не збирається його відвідувати» (алюзія – це натяк на те, що Трамп вже сидить у тюрмі) [6].

2. Референційна функція, парність, відсилка до прецедентної ситуації, актуалізація фону реального контексту: «*The opposite of «pro» is «con», so the opposite of progress is... congress»* (референція робиться на те, що конгрес – це «гальмо» прогресу [7].

3. Інтердискурсивна апроксимація (реальність, яка трансформована в комічну): *What do you get when you cross a corrupt lawyer with a crooked politician? – Chelsea Clinton* [8].

4. Превалювання соціоісторичного, політичного, культурного контекстів:

«Адам прикривався фіговим листком, путін – лавровим» (гра слів, мається на увазі не лавровий листок, а лавров – міністр закордонних справ росії) [4].

5. Високий рівень багатозначності, контрасту, лінгвокреативності: *The President says to his friend, «My poll numbers are dropping. Do you think I should put more fire into my speeches?» «Actually», she replies, «I think you should put more of your speeches into the fire»* [9].

Лінгвокреативне обігрування ідіоми «надати більше вогню моїм речам» із прямим значенням «викинь свої промови в вогонь» створює комізм.

6. Амбівалентність сприйняття (порушення тотожності сценаріїв), пародіювання, асоціативність, протиріччя двох ситуацій): «Ідеальна декларація українського нардепа: Одна калина за вікном. Одна родина за столом. Одна стежина, щоб додому йшла сама. Одна любов на все життя. Одна журба до забуття» [10].

7. Хибна картина світу, викривне сприймання реальної дійсності:

«Чому москалі так хочуть повернути минуле? Тому, що путін довів їм, що в них немає майбутнього» [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. «Вибух» інтересу до всіляких форм інкорпорування попередніх дискурсів у новий дискурс (контекст, текст) визначив наш інтерес до того, яким чином відбувається включення попереднього дискурсу (ситуації) в новий і які форми він набуває (зокрема, комізм), а також засобів інкорпорування ситуацій (фреймів).

Комічний інтердискурс стає оригінальним, наближеним до життя утворенням, яке акумулює в собі народну творчість, а отже, в цьому виражається його карнавалізований характер. Карнавалізація в комічному інтердискурсі виявляється в сміховому осмисленні серйозних аспектів дійсності, висміюванні політичних лідерів, карикатурному зображенні гострих соціально-політичних проблем. Альтернативна реальність представлена в гіпертрофованому вигляді. Ця реальність перебуває в конфлікті зі справжньою, вона націлена на її руйнування. Ця «контрреальність» є одночасно акцентуючою на тому, що справжня реальність потребує трансформації. Комічна інтердискурсивність має соціокультурний і психологічний виміри, формує, таким чином, ієрархію контекстів шляхом включення кодів з різних сфер життя, додаючи комічному твору додатковий об'єм. Це означає, що комічна інтердискурсивність не існує в ізоляції, вона завжди пов'язана з відомими фактами, ситуаціями, подіями, що взаємодоповнює дискурси, взаємозбагачує їх, між ними виникає паралель: реальність і вигадка.

Будучи лінгвокогнітивним конструктом, комічна інтердискурсивність виражається всіма видами комічного: іронією, сатирою, сарказмом, гумором. Образність і емотивність у комічному інтердискурсі створюють наочність, викликають емоції (сміхову реакцію) на основі асоціації із реальними фактами, особливостями, відомими членам етнокультурного соціуму. Комічна інтердискурсивність – це умовна модель світу, яка вироблена народною думкою, є комічною комунікацією, що визначається естетичністю, а отже, лінгвокреативністю. Вона актуалізується низкою специфічних механізмів і засобів вираження: а) наслідуванням (стилізацією відомих дискурсивних прецедентних ситуацій або мовленнєвим портретом відомої особистості з можливістю їх ідентифікації; б) адаптацією (власне репрезентацією первинної ситуації зі зміною коду на комічний, пов'язаний з певними прагматичними цілеустановками); в) асоціаціями (наявністю епізоду, який стає спонуканням для появи нового комічного інтердискурсу); г) збереженням у комічному інтердискурсі жанрової специфіки, стилістичних елементів, а також невербальних компонентів.

Ступінь прецедентності джерела, його кореляція з сучасними реаліями або добре відомими фактами є дуже високою. Актуалізація прецедентної ситуації багатовимірна і гетерогенна в інформативному відношенні (це й історичний фон ситуації, й фактор часу, й фонові знання, й злиття прецедентної ситуації з ментальним образом тощо).

Перспективи вивчення інтердискурсивних зв'язків є актуальним напрямком у сучасній лінгвістиці, тому що надають можливість усвідомити місце певного дискурсу і тексту в єдиному дискурсивному просторі, простежити текстові взаємозв'язки і взаємовплив, урахування яких дозволяє ретельніше аналізувати мовленнєві твори. Перспективи подальших досліджень ми також убачаємо в розгляді особливостей реалізації комічної інтердискурсивності в певних типах інституційного дискурсу.

Література:

1. Pécheux M. L'inquietude du discours : Textes choisis et présentés par D.Malidier/ Pécheux M. Paris: Editions des Cendres, 1990. 387 p.
2. Самохіна В.О. Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів: колективна монографія / загальна редакція Н.П. Ізотова, С.І. Потапенко. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2024. С. 176-199.

3. Самохіна В.О. Діалектико-діалогічна сутність феномена інтертекстуальності як поліфонії текстів. *Вісник ХНУ. Сер. Іноз. філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2015. Вип.81. С. 21-29.
4. Самохіна В.О., Рижкова В.В. Інтертекстуальність у діалогічному просторі англомовного художнього тексту : монографія. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. Н.С. Жуковського «Харківський авіац. ун-т», 2017. 167 с.
5. Рассел Б. Людське пізнання : Його сфера та кордони / пер. з англ. Н.В. Воробьова. Київ : Ніка-центр: Віст – С, 1997. 560 с.

Список ілюстративного матеріалу

1. Political jokes. URL: <https://www.quora.com> (дата звернення: 26.02.2025)
2. Humor. URL: <https://www.rd.com> (дата звернення: 26.02.2025)
3. Political jokes. URL: <https://www.laughfactory.com> (дата звернення: 26.02.2025)
4. Збірник українських анекдотів. URL: <https://rozdil.lviv.ua> (дата звернення: 26.02.2025)
5. 50 best political jokes for 2023. URL: <https://www.rd.com> (дата звернення: 26.02.2025)
6. Анекдоти про політику. URL: <https://www.quora.com> (дата звернення: 26.02.2025)

Samokhina V., Neshko S. Comic interdiscursivity: strategy of an anecdotal situation

Summary. The article first examines the problem of comic interdiscursivity research as a strategy of an anecdotal situation (humorous, satirical, sarcastic, ironic) to create a comic effect by using various methods (or techniques) of switching to another system of knowledge – the system of the comic. The functional- communicative approach used for the analysis of comic interdiscursiveness contributes to a more profound understanding of discursive properties and functions in the comic picture of the world, the identification of regularities in the construction of interdiscursive comism, the role

of precedent phenomena in creation of a comic text. From the point of view of the success of interdiscursive relations parody comes to the fore, which is based on the recognizability of a well-known precedent situation or personality that contains facts of reality and on their basis an original comic fiction is created – an anecdotal situation. Comic interdiscursivity acts as a «point of intersection» of a real situation and/or real personality because it generalizes ethno-, socio-political, cultural properties of real historical facts or people from the comic side. We prove that comic interdiscourse is subjective, mutually complementary, it resonates with the theory of dialogicity associated with the concept of polyphony. Thus, comic interdiscourse is a polyphonic formation of new comic meanings on the basis of known ones in which the phenomenon of approximation of a real situation, simultaneous vision of two pictures are observed as well as metaphorical transfer of a situation from one sphere to another through cultural memory. Comic interdiscourse is a discursive construct that is also formed due to important components: mechanism of apperception, associativeness, contradiction, dialogic oppositions, double actualization, ambivalence, reference, a high level of contrast, ambiguity, lingvocreativity. Interdiscursivity is the knowledge of life, the cognitive side of which consists in the possibility of revealing experience, insight and is a «recall» of discourses, dialogical process, active mental activity of addressees («memory of the genre» by G. Genette). In the comic interdiscourse a paradox arises: from the serious to the funny; the serious creates the fun. Comic interdiscursiveness contains information due to extralinguistic context acting as a powerful means of creating comic tonality, which is the basis of cognitive dissonance as a special comic technique.

Key words: ambiguity, anecdotal situation, apperception, associativity, cognitive dissonance, comic effect, interdiscursiveness (or interdiscursive comism), functional-communicative approach.